

پژوهشهای حقوقی

فصلنامه علمی - ترویجی

شماره ۳۹

هزار و سیصد و نود و هشت - پاییز

- ۷ **رویکرد محاکم بین‌المللی کیفری در برخورد با ازدواج اجباری به‌عنوان خشونت جنسی**
دکتر احمدرضا توحیدی - آزاده داداشی
- ۴۱ **مذاکره مجدد؛ انعکاس نیاز به استمرار تعادل مالی - اقتصادی در قراردادهای سرمایه‌گذاری صنعت نفت و گاز**
دکتر محمد نامدار زنگنه - دکتر سید حسین طباطبایی
- ۶۷ **مسئولیت مدنی اشخاص حقیقی ناشی از انتقال بیماری‌های مسری با تأکید بر حقوق انگلیس**
دکتر علیرضا رجب‌زاده - بهاره شفیعی
- ۸۷ **بررسی تطبیقی مالکیت کشتی رهاشده و قواعد حاکم بر آن**
سید عباس متولی - دکتر محمود قیوم‌زاده - دکتر سید مرتضی نعیمی
- ۱۱۷ **موجبات و موارد توسل به پاسخ‌های غیرکیفری به‌جای پاسخ‌های کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲**
دکتر رامین علیزاده - دکتر محمدعلی جاهد
- ۱۴۱ **شیوه‌های پیشگیری و جبران خسارت در نقض حقوق مالکیت فکری**
سکینه دهقان
- ۱۶۹ **بررسی تطبیقی نحوه مشارکت خارجیان در شرکت‌های تجاری مناطق آزاد**
الهام مقراضی‌اصل
- ۱۹۷ **ماهیت جرم محال در حقوق ایران با نگاهی به حقوق انگلیس**
دکتر ابوالحسن شاکری - دکتر محمود درویش‌ترابی
- ۲۱۷ **مکانیسم‌های حل‌وفصل اختلافات در اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا؛ مدلی برای اکو**
محمدرضا نریمانی زمان‌آبادی
- ۲۴۳ **کوی‌بان به‌عنوان دادستان در نظام حقوقی زرتشتی جامع‌علوم انسانی**
عزیز نوکنده
- ۲۷۱ **پیشگیری از بزه‌دیدگی کارمندان دادگستری در ایران: مورد پژوهشی شهر بروجرد**
دکتر جواد ریاحی - دکتر اسماعیل شریفی - آذین روحانی
- ۳۰۳ **«اصطلاحات تجاری بین‌المللی» معادلی نادرست برای INCOTERMS**
سید عزیز معصومی
- ۳۱۵ **شناسایی و پیشگیری از فرصت‌های وقوع جرم سازمان‌یافته در بازار بین‌المللی عتیقه‌جات**
نگارنده: دکتر سیمون مکزی - ترجمه: بهاره قانون

مکانیسم‌های حل و فصل اختلافات در اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آ.سه.آن.)؛ مدلی برای سازمان همکاری اقتصادی (اگو)

محمدرضا نریمانی زمان آبادی*

چکیده:

اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آ.سه.آن.) از مهم‌ترین بلوک‌های اقتصادی - تجاری در منطقه آسیا - اقیانوسیه و از معدود سازمان‌های بین‌المللی موفق در میان کشورهای در حال توسعه به‌شمار می‌رود. بخش قابل توجهی از این موفقیت را می‌توان ناشی از بهره‌مندی سازمان مذکور از زیرساخت‌های حقوقی گسترده و یکپارچه‌ای دانست که اعضای آن از بدو تأسیس، مرحله‌به‌مرحله اقدام به طراحی و اجرای آنها کرده‌اند. یکی از ارکان بنیادین ساختار حقوقی آ.سه.آن.، نظام چندبخشی حل و فصل اختلافات در آن است که مقاله حاضر به بررسی حیطه اعمال، مراجع صالح و روند رسیدگی در هر یک خواهد پرداخت. نوشتار حاضر بر آن است که توصیف و شناخت این بخش از نظام حقوقی آ.سه.آن. می‌تواند در پیاده‌سازی الگوهای حل و فصل اختلاف آن در سایر سازمان‌های بین‌المللی موجود در میان کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه سازمان همکاری اقتصادی (اگو) مؤثر افتد؛ سازمان‌هایی که نبود زیرساخت‌های مذکور، عملکرد کارآمد آنها را با موانع بسیاری روبه‌رو ساخته است.

کلیدواژه‌ها:

آ.سه.آن.، حل و فصل اختلافات، داوری، مدل حقوقی، سازمان همکاری اقتصادی.

مقدمه

حل و فصل اختلافات و رسیدگی به دعاوی، مفهوماً یکی از ارکان هر ترتیب و نظام حقوقی موفق و کارآمد است. در واقع، چنانچه علی‌رغم وجود حقوق و تعهدات دو یا چندجانبه در یک سند حقوقی (اعم از قرارداد، موافقت‌نامه و یا معاهده)، نظام مشخصی برای تصمیم‌گیری در خصوص اختلافات ناشی از تفسیر و یا اجرای سند مزبور و همچنین ترتیباتی برای اجرای این تصمیمات طراحی نشده باشد، دستیابی سند به اهداف خود با موانع عدیده‌ای روبه‌رو خواهد شد. به عبارت دیگر، درج حقوق و تعهدات متقابل در یک سند حقوقی و نیز اجرای کارآمد آنها، اقتضاء دارد که در صورت نقض تعهدات، نظامی منسجم بتواند متخلف را با رعایت ترتیبات منصفانه دادرسی شناسایی نموده، وضعیت را تصحیح و به حالت نخست بازگرداند و در نهایت اقدامات متقابل مقتضی را علیه وی به عمل آورد.

ضرورت این امر، به‌ویژه در سازمان‌های بین‌المللی چشم‌گیر است. یک سازمان بین‌المللی را، علی‌رغم آنکه بر مبنای مجموعه‌ای از اسناد حقوقی و غیرحقوقی (اعم از سند مؤسس، انواع موافقت‌نامه‌ها، تصمیمات، اعلامیه‌ها و غیره) تأسیس شده و فعالیت می‌کند، نمی‌توان صرفاً انباشته‌ای از اسناد مزبور دانست؛ بلکه این اسناد می‌بایست در رابطه‌ای ساختارمند با یکدیگر، سازمان را به اهداف خود سوق دهند. یکی از مهم‌ترین ارکان چنین ساختار حقوقی، پیش‌بینی نظامی کارآمد به منظور حل و فصل اختلافات احتمالی اعضاء در نتیجه روابط درون‌سازمانی خود است. نظام مذکور به شرطی کارآمد تلقی می‌شود که تا حد امکان میان انواع اختلافات (حسب مورد سیاسی یا اقتصادی) و نحوه رسیدگی به آنها تفاوت قائل شود، مراجع صالح رسیدگی در آن مشخص بوده و تحت ترتیبات معینی، به‌نحو منصفانه و بر اساس مقررات مربوط به اختلافات رسیدگی نماید. همچنین لازم است این امر در فرایندی زمان‌بندی‌شده تا حد امکان تخصصی و بدون تحمیل هزینه‌های گزاف به طرفین انجام شود. قابلیت تجدیدنظرخواهی و پیش‌بینی ترتیبات مشخص برای اجرای نهایی آراء و تصمیمات متخذه نیز می‌تواند به‌نحو قابل‌توجهی در کارآمدی یک نظام حل و فصل اختلافات مؤثر باشد.

باتوجه به معیارهای فوق و چنان‌که در بخش‌های بعدی مقاله خواهد آمد، اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آ.سه.ان.)^۱ را می‌توان بهره‌مند از مجموعه‌ای جامع و یکپارچه به منظور حل و فصل اختلافات اعضاء دانست. ضرورت مطالعه این نظام، دقیقاً از آن جهت

1. Association of South East Asia Nations (ASEAN).

است که می‌توان با استفاده از الگوهای حقوقی به‌کاررفته در آن، اقدام به پیاده‌سازی آنها در سازمان‌های مشابه، از جمله سازمان همکاری اقتصادی (اگو) نمود؛ سازمانی که جمهوری اسلامی ایران از بنیان‌گذاران آن بوده و از اعضای محوری و تأثیرگذار آن محسوب می‌شود. مطالعه نظام موجود در آ.سه.آن، تصمیم‌گیران و مذاکره‌کنندگان دولتی را قادر خواهد ساخت برنامه‌ریزی‌های لازم را درخصوص بهبود زیرساخت‌های حقوقی اگو به‌عمل آورند.

مقاله حاضر که در سه بخش تنظیم شده است، نخست به بررسی جایگاه و چگونگی حل‌وفصل اختلافات در اگو می‌پردازد و کاستی‌های موجود را نشان می‌دهد. علی‌رغم اهمیت و جایگاه ویژه آ.سه.آن، در روابط تجاری با بخش بزرگی از کشورهای خاور دور و اقیانوسیه، ادبیات حقوقی اندکی پیرامون آن به زبان فارسی موجود است. لذا بخش دوم به معرفی پیشینه، اهداف و مشخصات کلی تجاری - سازمانی آ.سه.آن، اختصاص یافته و در بخش سوم، مکانیسم‌های مختلف حل‌وفصل اختلافات در این سازمان و اسناد مرتبط با آنها را بررسی می‌نماییم.

۱- اگو و ضرورت پیش‌بینی نظام جامع حل‌وفصل اختلافات

سازمان همکاری اقتصادی (اگو) که در سال ۱۹۸۵ میلادی با توافق سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان و به‌موجب معاهده ازمیر پایه‌گذاری شد، از جمله سازمان‌های اقتصادی مهم در غرب و مرکز آسیا به‌شمار می‌رود. با این حال، علی‌رغم گذشت سی سال از تأسیس، افزایش تعداد اعضا به ده کشور عضو^۲ و دارا بودن جمعیتی بیش از ۴۵۰ میلیون نفر، اگو تنها ۲٫۷ درصد از اقتصاد جهانی را به خود اختصاص داده است.^۳ در واقع، اگو از جمله سازمان‌هایی به‌شمار می‌رود که همچنان نتوانسته‌اند نقش قابل‌توجهی در راستای افزایش تجارت درون منطقه‌ای، رشد و توسعه اقتصادی و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای میان اعضا به‌عمل آورند.

نمی‌توان انکار کرد که بخش مهمی از ناکامی اگو در دستیابی به اهداف خود، ناشی از تنش‌ها و اختلافات سیاسی اعضا از یک سو و عدم توازن در سطوح توسعه‌یافتگی اقتصادی و تجاری ایشان از سوی دیگر است. با این حال، مطالعه اسناد و موافقت‌نامه‌های اگو به‌وضوح

۲. هم‌اکنون کشورهای ایران، ترکیه، پاکستان، افغانستان، آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان اعضای اگو را تشکیل می‌دهند.

3. Mohammad Hossein Amini, "ECO Statistical Report," (Directorate for Projects, Economic Research and Statistics, Economic Cooperation Organization, April 2015), 25.

نشان می‌دهد که عدم‌طراحی زیرساخت‌های حقوقی بهینه و به‌طور خاص، عدم‌پیش‌بینی نظامی جامع به‌منظور حل‌وفصل اختلافات میان اعضاء و نیز نظارت بر اجرای تصمیمات مرتبط در اگو، از کاستی‌های آشکار این سازمان به‌شمار می‌رود. البته این گفته به‌معنای آن نیست که هیچ‌گونه رویه‌ای به‌منظور حل‌وفصل اختلافات در اگو پیش‌بینی نشده است؛ موافقت‌نامه‌های اصلی اگو در زمینه همکاری‌های اقتصادی و تجاری، هر یک به تناسب مفادی را به این امر اختصاص می‌دهند. با این حال، پراکندگی و اجمال، عدم‌جامعیت و انسجام و ناقص بودن رویه‌های مذکور است که محل نقد می‌باشد این بدان معناست که در خصوص اختلافات اعضاء در اگو، تفکیکی میان ماهیت دعاوی (که ممکن است سیاسی، تجاری یا ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی باشد) انجام نشده و اختلافات مذکور کانالیزه نمی‌شوند، مراجع واحدی صالح به رسیدگی به آنها نیستند، روند رسیدگی به جزئیات تبیین نشده است و سرانجام، غالباً ضمانت‌اجرای مشخصی برای طرف خاطی پیش‌بینی نشده یا معلوم نیست که تصمیمات نهایی چگونه بایستی اجرا شوند.

معاهده از میر که سند مؤسس اگو محسوب می‌شود، علی‌رغم بیان اهداف و اصول همکاری میان اعضاء^۴، هیچ‌یک از مواد شانزده‌گانه خود را به حل‌وفصل اختلافات ایشان که قدر متیقن ممکن است در خصوص تفسیر خود معاهده بروز نمایند، اختصاص نمی‌دهد. موافقت‌نامه تجاری اگو^۵ (اکوتا) که به یک معنا مهم‌ترین سند همکاری تجاری در اگو می‌باشد، در این زمینه به‌نحو شگفت‌آوری مجمل است، به‌گونه‌ای که تنها مقرر می‌دارد چنانچه اختلافات ناشی از تفسیر و یا اجرای موافقت‌نامه ظرف نود روز از طریق مذاکره حل نشوند، طرفین می‌توانند موضوع را به شورای همکاری (که در موافقت‌نامه تعریف نشده است) ارجاع دهند.^۶ با این حال، هیچ‌یک از ترتیبات ضروری و معمول رسیدگی مورد تبیین و تصریح این موافقت‌نامه نیست و صرفاً به امکان بهره‌گیری از نظرات کارشناسان^۷ و الزام طرفین به یاری رساندن به شورا در حل‌وفصل اختلافات^۸، اکتفاء شده است. در خصوص اجرای تصمیمات متخذ نیز، تنها به امکان اعمال اقدامات متقابل در صورت عدم‌متابعت محکوم‌علیه دعوا از

۴. نک: معاهده از میر، مواد ۲ و ۳

5. ECO Trade Agreement (ECOTA).

۶. نک: بند ۱ و ۲ ماده ۲۷، اکوتا.

۷. نک: پیشین، بند ۳ ماده ۲۷.

۸. نک: پیشین، بند ۴ ماده ۲۷.

تصمیمات شورا بسنده شده است.^۹ گفتنی است اجمال و پراکندگی مذکور در سایر موافقت‌نامه‌های تجاری و اقتصادی اکو^{۱۰} نیز به چشم می‌خورد که به نحو قابل توجهی نیازمند مقررر گذاری و اصلاح می‌باشد؛ امری که از طریق به کارگیری الگوهای متناسب امکان پذیر به نظر می‌رسد. در همین راستا، ابتدا به معرفی آ.سه.آن و سپس به بررسی مکانیسم‌های حل و فصل اختلاف در آن می‌پردازیم.

۲- پیشینه و ساختار تجاری – سازمانی آ.سه.آن.

اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آ.سه.آن)، سازمانی بین‌المللی است که در تاریخ ۸ آگوست ۱۹۶۷ میلادی، توسط پنج کشور اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور و تایلند در بانکوک پایه‌گذاری شد و از سال ۱۹۹۹، عضویت در آن به ده کشور افزایش یافته است.^{۱۱} آ.سه.آن. در واقع جایگزین اتحادیه جنوب شرق آسیا^{۱۲} شد که پیشتر در سال ۱۹۶۱ تشکیل شده بود. وزرای خارجه کشورهای مذکور، با امضای اعلامیه مختصر آ.سه.آن.^{۱۳} در بانکوک (که به نام اعلامیه بانکوک نیز شناخته می‌شود)، اتحادیه جدید را با ساختار سازمانی منسجم‌تر، اهداف گسترده‌تر و هماهنگی بیشتر تأسیس نمودند. این سازمان را، از وجوه گوناگون شاید بتوان موفق‌ترین سازمان بین‌الدولی در میان کشورهای در حال توسعه دانست.^{۱۴}

شایان ذکر است که علی‌رغم اهمیت اعلامیه بانکوک در آغاز روند انسجام کشورهای جنوب شرق آسیا در قالب آنچه امروز به‌عنوان آ.سه.آن شناخته می‌شود، سندی که چهارچوب سازمانی این اتحادیه را از نظر حقوقی پی‌ریزی می‌کند^{۱۵} و دربردارنده تعهدات حقوقی اعضا است^{۱۶}، منشور آ.سه.آن.^{۱۷} نام دارد که در ۱۵ دسامبر ۲۰۰۸ میلادی لازم‌الاجرا گردید. این

۹. نک: پیشین، بند ۵ ماده ۲۷.

۱۰. موافقت‌نامه ترانزیت تجاری اکو، موافقت‌نامه همکاری هوانوردی اکو و موافقت‌نامه تأسیس بانک تجارت و

توسعه اکو.

11. "ASEAN Member States." Association of Southeast Asian Nations, Accessed October 19, 2016, <http://asean.org/asean/asean-member-states>.

12. Association of Southeast Asia (ASA).

۱۳. اعلامیه آ.سه.آن. یا اعلامیه بانکوک، به‌عنوان سند مؤسس سازمان، به‌گونه‌ای موجز و صرفاً در پنج ماده به

بیان اهداف آن پرداخته است.

14. Bernard Eccleston, Michael Dawson and Deborah J. McNamara, eds., *The Asia-Pacific Profile* (London: Routledge in Association with the Open University, 1998), 311.

۱۵. نک: ماده ۳ منشور آ.سه.آن.

۱۶. نک: ماده ۵ منشور آ.سه.آن. در این زمینه بیان می‌دارد:

منشور در واقع حاصل تصویب قبلی دو سندی است که در سال‌های اولیه سده بیستم میان اعضاء منعقد گردید. پیمان دوم بالی^{۱۸} در خصوص تشکیل جامعه آ.سه.آن.^{۱۹} در اکتبر ۲۰۰۳ و اعلامیه سببو در خصوص تسریع در تشکیل جامعه آ.سه.آن. تا سال ۲۰۱۵ میلادی^{۲۰} که در شهری به همین نام در فیلیپین، در ژانویه ۲۰۰۷ به امضاء رسید. هم‌زمان با تصویب و انعقاد منشور آ.سه.آن، سندی^{۲۱} نیز به منظور تعیین زمان‌بندی‌های مشخص برای اجرای تعهدات حقوقی اعضاء با هدف دستیابی به جامعه فوق به امضای اعضاء رسید. به موجب این سند، آ.سه.آن. بایستی تا انتهای مواعد مشخص شده، به بازاری مشترک تبدیل گردد و جابه‌جایی آزادانه کالا، خدمات، سرمایه و نیروی انسانی متخصص میان کشورهای عضو را تأمین نماید. آ.سه.آن. از وجوه مختلف سیاسی، امنیتی، تجاری و اقتصادی، از مهم‌ترین سازمان‌های منطقه آسیا - اقیانوسیه به‌شمار می‌رود. با پیوستن پنج کشور بروئی، ویتنام، لائوس، میانمار (برمه) و کامبوج به آ.سه.آن. طی دهه‌های هشتاد و نود میلادی، این اتحادیه هم‌اکنون دارای جمعیتی بیش از ۶۲۰ میلیون نفر و مجموع تجارت درون منطقه‌ای بیش از ۲/۲۸ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ میلادی است.^{۲۲} رشد سریع اقتصادی کشورهای عضو طی پنج دهه و همکاری نزدیک اقتصادی آنها با یکدیگر، آ.سه.آن. را تبدیل به یکی از قدرتمندترین بلوک‌های اقتصادی - تجاری جهان کرده است.^{۲۳}

- «۱. کشورهای عضو به‌طور یکسان برخوردار از حقوق و عهده‌دار تعهدات مندرج در این منشور خواهند بود؛
۲. کشورهای عضو موظف‌اند کلیه اقدامات ضروری را از جمله وضع قوانین متناسب داخلی، به‌منظور اجرای کارآمد مفاد این منشور و ایفای تعهدات ناشی از عضویت، به‌عمل آورند.»
17. "ASEAN Charter," Association of Southeast Asian Nations, Accessed October 19, 2016, <http://asean.org/asean/asean-charter>.
18. ASEAN CONCORD II (BALI CONCORD II).
۱۹. جامعه آ.سه.آن. شامل سه رکن اصلی سیاسی - امنیتی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی است و با نگاه به مدل اتحادیه اروپایی برنامه‌ریزی شده است. امور مربوط به هر یک از ارکان مذکور، هم‌اکنون با تشکیل دپارتمان‌های مشخصی ذیل ساختار سازمانی آ.سه.آن. اداره می‌شوند.
20. Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of an ASEAN Community by 2015.
21. ASEAN Economic Blueprint.
22. "ASEAN Annual Report of 2015-2016," (Turning Vision into Reality for a Dynamic ASEAN Community, Jakarta: The ASEAN Secretariat, June 2016), 44, http://asean.org/?static_post=annual-report-2015-2016.
۲۳. آ.سه.آن. به‌عنوان یک بلوک مذاکره‌ای در سازمان جهانی تجارت نیز شناخته می‌شود. نک:
- Craig Van Grastek, *The History and Future of the World Trade Organization* (Geneva: WTO Publications, 2013), 107.

کشورهای عضو این اتحادیه نه تنها به رقابت در بازارهای جهانی می‌پردازند، بلکه میان خود نیز برای کسب سهم بیشتری از بازار اتحادیه در رقابت‌اند. آزادسازی تجاری که نتیجه مستقیم ادغام روزافزون اقتصادی کشورهای عضو است، میانگین تعرفه‌های وارداتی آنها را از تقریباً ۵ درصد در سال ۲۰۰۰، به کمتر از ۱/۰۶ درصد در سال ۲۰۱۰ کاهش داده است. به موازات چنین آزادسازی، تجارت درون اتحادیه‌ای نیز طی ده سال گذشته، به میزان چهار برابر افزایش یافته و رشد اقتصادی آن، در مقایسه با رشد اقتصادی جهانی ۳/۱ درصد در سال ۲۰۱۵، ۴/۵ درصد گزارش شده است.^{۲۴} آزادسازی تجاری و رعایت اصل عدم تبعیض در روابط تجاری بین‌المللی دو رکن اصلی نظام تجاری چندجانبه^{۲۵} به‌شمار می‌روند که متابعت از قواعد آن، به‌طور صریح در منشور آ.سه.آن. به‌عنوان یکی از اصول مبنایی این سازمان دانسته شده است.^{۲۶}

منشور آ.سه.آن. ساختار سازمانی گسترده‌ای برای این سازمان طراحی نموده است.^{۲۷} کنفرانس سران کشورهای عضو که مرجع سیاست‌گذاری آ.سه.آن است، عالی‌ترین رکن این سازمان به‌شمار می‌رود. کنفرانس وزرای امور خارجه که تحت عنوان شورای هماهنگی تشکیل جلسه می‌دهد و شوراهای جامعه آ.سه.آن. که به‌صورت سالیانه و یا فوق‌العاده برگزار می‌شوند، لایه دوم سازمانی محسوب شده و در پایان، نشست‌های وزرای امور اقتصادی و سایر وزراء در بخش‌های مختلف (شامل تجاری، مالی، اجتماعی، فرهنگی، کشاورزی و غیره) قرار دارد که حسب مورد به شوراهای مافوق مربوطه گزارش می‌دهند. تمامی کنفرانس‌ها و نشست‌های مذکور، با هماهنگی دبیرخانه سازمان انجام می‌شوند که توسط دبیرکل اداره می‌شود.

24. ASEAN Annual Report of 2015-2016, 44.

۲۵. به‌طور خلاصه، نظام تجاری چندجانبه با تصویب موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT) در ۱۹۴۷ پایه‌ریزی شد. آغاز و فرایند گسترش آن را می‌توان ابتدائاً در اقدامات یک‌جانبه کشورهای در زودن موانع تجاری در یک بخش، سپس انعقاد موافقت‌نامه‌های دوجانبه در سطح منطقه‌ای که بخش‌های مختلفی از موضوعات تجاری را شامل می‌شدند و سرانجام در پایه‌ریزی سازواره‌ای چندملیتی مشاهده نمود که از طریق آن، تعداد فزاینده‌ای از کشورها موضوعات وسیع‌تری را به‌مذاکره گذاشتند. این مذاکرات منجر به ایجاد یک سازمان حقیقتاً بین‌المللی (سازمان جهانی تجارت) گردید که به‌موجب مقررات حاکم بر آن، قریب به همه کشورهای جهان، تعهداتی را نسبت به گستره وسیعی از موضوعات تجاری پذیرفته‌اند.

۲۶. نک: شق ۸، بند ۲ ماده ۲ منشور آ.سه.آن.

۲۷. نک: فصل چهارم منشور.

اکنون با گذشت نزدیک به نیم‌قرن از تأسیس آ.سه.آن. بیش از ۸۸ معاهده و موافقت‌نامه در قالب این سازمان و میان اعضاء منعقد شده است که هر یک حسب مورد، یکی از ارکان سه‌گانه جامعه آ.سه.آن. را پوشش می‌دهند. در این میان، بیش از پنجاه موافقت‌نامه به‌طور خاص با هدف آزادسازی درزمینه تجارت و سرمایه‌گذاری و ادغام اقتصادی اعضاء طراحی و به اجرا گذاشته شده است. موافقت‌نامه‌های مذکور موضوعاتی نظیر حمایت از سرمایه‌گذاری، همکاری درزمینه غذا و کشاورزی، شیلات، گردشگری، خدمات هوانوردی و انرژی را شامل می‌شوند. مهم‌ترین این دسته موافقت‌نامه‌های اقتصادی - تجاری عبارت‌اند از: موافقت‌نامه آ.سه.آن. درخصوص تجارت کالا، موافقت‌نامه چهارچوب آ.سه.آن. درخصوص تجارت خدمات و موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. درخصوص سرمایه‌گذاری.^{۲۸}

علاوه‌بر وجود مشابهت‌های چشم‌گیر ساختاری میان برخی مکانیسم‌های حل‌وفصل اختلافات در آ.سه.آن. و سازمان جهانی تجارت که در بخش‌های بعدی مقاله بررسی خواهد شد، موافقت‌نامه‌های اصلی تجاری و اقتصادی این اتحادیه نیز، اساساً از مدل موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت (که امروزه در اکثریت قاطع موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد و یا ترجیحی دوجانبه و چندجانبه بین‌المللی استفاده می‌شود)^{۲۹} به‌منظور آزادسازی تجاری میان اعضاء بهره می‌برند. چنان که به‌موجب موافقت‌نامه‌های تجارت کالا و خدمات آ.سه.آن.، اعضاء به‌ترتیب توافق نموده‌اند در راستای اصل دولت‌های کامله‌الوداد و اصل رفتار ملی^{۳۰}، جریان آزاد کالایی میان خود را از طریق کاهش و حذف تدریجی تعرفه‌ها و موانع غیرتعرفه‌ای تضمین کنند و در قلمروی خود با ارائه‌کنندگان خدمات از دیگر کشورهای عضو بر مبنای اصل عدم‌تبعیض و در

28. ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA), ASEAN Comprehensive Investment Agreement, and ASEAN Framework Agreement on Service (AFAS).

۲۹. برای نمونه نک: موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان دولت جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه و موافقت‌نامه تجاری سازمان همکاری اقتصادی (اگو).

۳۰. Most Favored Nation یا MFN به یک معنا، سنگ‌بنای سازمان جهانی تجارت است. به‌موجب این اصل، یک دولت نمی‌تواند میان شرکای تجاری خود تبعیض قائل شود. بنابراین، هرگونه امتیاز، ترجیح یا معافیت که یک عضو به کالای عضو دیگر اعطاء کند، به‌نحو خودکار، بلافاصله و بدون قیدوشرط به کالاهای مشابه دیگر اعضاء تسری می‌یابد. این اصل در ماده ۱ گات ۱۹۹۴، ماده ۲ گاتز و ماده ۴ تریپس (Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property) مذکور است و در کنار اصل رفتار ملی (National Treatment)، مبنای ممنوعیت رفتارهای تبعیض‌آمیز در سازمان جهانی تجارت به‌شمار می‌رود. برای مطالعه بیشتر درخصوص اصل عدم‌تبعیض نک:

Peter Van den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization; Text, Cases and Materials* (New York: Cambridge University, 2005), 307-377.

چهارچوب جداول تعهدات خود برخورد کنند و قوانین و مقررات دست‌وپاگیر در حوزه تجارت خدمات را به‌نحو تدریجی ملغی سازند. البته این امر با در نظر گرفتن سابقه طولانی عضویت اکثر اعضای آ.سه.آن. در سازمان جهانی تجارت، چندان شگفتی‌آور نیست.^{۳۱}

افزون بر گستردگی مناسبات حقوقی - اقتصادی میان اعضای آ.سه.آن (که در معاهدات و موافقت‌نامه‌های مذکور تبلور یافته است)، رقابت اقتصادی و تجاری آنها با یکدیگر درون اتحادیه از یک‌سو و عملکرد آنها به‌عنوان یک بلوک اقتصادی - تجاری در رقابت با سایر کشورها و بلوک‌های مشابه در سطح جهان، امکان بروز اختلافات میان اعضای آ.سه.آن. را بیش‌ازپیش افزایش داده است.^{۳۲} از طرف دیگر، سازمان طی سال‌های متمادی اقدام به مذاکره و انعقاد مشارکت‌های اقتصادی با اتحادیه اروپا و کشورهای ژاپن، کره جنوبی، چین، استرالیا، نیوزیلند و هند در قالب موافقت‌نامه‌های متعدد نموده است که همگی آنها هم‌اکنون لازم‌الاجرا محسوب می‌شوند.^{۳۳} به‌منظور حل و فصل اختلافات ناشی از تفسیر و اجراء تمامی این موافقت‌نامه‌ها مکانیسم‌های مختلفی را به‌صورت مشورت، میانجیگری و داوری میان کشورهای عضو با یکدیگر و کشورها و سرمایه‌گذاران شامل می‌شوند. ذیلاً به مکانیسم‌های چهارگانه حل و فصل اختلافات در آ.سه.آن، فرایندهای رسیدگی و مراجع مربوطه می‌پردازیم.

۳- مکانیسم‌های حل و فصل اختلافات در آ.سه.آن.

آ.سه.آن. به مانند بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی دیگر، دفعتاً به‌وجود نیامده و ساختارمند نشده است. درواقع و چنان‌که پیشتر اشاره شد، در فاصله امضای بیانیه بانکوک و تصویب منشور آ.سه.آن، اسناد و موافقت‌نامه‌های زیادی میان اعضاء موردتوافق قرار گرفت و روند مذکور همچنان ادامه دارد. مکانیسم‌های تعبیه‌شده در آ.سه.آن. به‌منظور حل و فصل اختلافات

۳۱. تاریخ عضویت در گات یا سازمان جهانی تجارت: میانمار (۱۹۶۸)، اندونزی (۱۹۵۰)، مالزی (۱۹۵۷)، سنگاپور (۱۹۷۳)، فیلیپین (۱۹۷۹)، تایلند (۱۹۸۲)، برونئی (۱۹۹۳)، کامبوج (۲۰۰۴)، ویتنام (۲۰۰۷) و لائوس (۲۰۱۳). قابل دسترسی در:

“Understanding The WTO: The Organization, Members and Observers,” World Trade Organization, Accessed October 19, 2016, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm.

32. Joseph Wira Koesnaldi, Jerry Shalmon, Yunita Fransisca, Putri Anindita Sahari, “For a More Effective and Competitive ASEAN Dispute Settlement Mechanism,” (Paper Prepared for WTI/ SECO Project, Jakarta, June 2014): 5-16.

33. Krit Kraichitti, “Dispute Settlement Mechanisms for ASEAN Community: Experiences, Challenges and Way Forward,” (Paper Presented at the Workshop on Trade and Investment, ASEAN Law Association 12th General Assembly, Manila, Republic of Philippines, 25-28 February 2015), 3.

اعضاء نیز به یکباره و توسط این سازمان ابداع نشده‌اند؛ هر یک از مکانیسم‌های مذکور، برگرفته از مدل‌های آزموده شده در حوزه‌های مختلف هستند و آنچه آ.سه.آن. را در این زمینه قابل توجه می‌سازد، تلفیق آنها در ساختار سازمانی خود به گونه‌ای است که می‌تواند خود مستقلاً مدلی برای دیگر سازمان‌ها به شمار رود.

اعلامیه بانکوک، خود دارای مقررهای در خصوص حل و فصل اختلافات نیست. با این حال، با گذشت زمان و افزایش گستره همکاری‌های تجاری - اقتصادی و سیاسی اعضا، برخی موافقت‌نامه‌ها و به تدریج، روش‌هایی را به منظور حل و فصل اختلافات احتمالی پیش‌بینی نمودند.

موضوع حل و فصل اختلافات، نخستین بار در سال ۱۹۷۱ و با امضای اعلامیه در خصوص منطقه صلح، آزادی و بی‌طرفی^{۳۴}، میان اعضای آ.سه.آن. مورد اشاره قرار گرفت. اعلامیه مذکور با شناسایی اصول و اهداف منشور ملل متحد، بر حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات بین‌المللی تأکید نمود.^{۳۵}

به فاصله پنج سال و در ۱۹۷۶، معاهده مودت و همکاری در منطقه جنوب شرق آسیا مورد موافقت اعضای بنیان‌گذار آ.سه.آن. قرار گرفت. هدف اصلی این معاهده، گسترش صلح و ثبات پایدار در منطقه و بهبود همکاری میان اعضای اعلام شده است^{۳۶}؛ به گونه‌ای که فصل چهارم آن به «حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات» اختصاص یافته که برای نخستین بار، تعهداتی حقوقی برای طرفین در این زمینه مقرر می‌دارد.

در سال‌های بعد و با امضای موافقت‌نامه بهبود همکاری اقتصادی آ.سه.آن. در ۱۹۹۲ - که گستره وسیعی از فعالیت‌های اقتصادی را در برمی‌گیرد - مقرر شد که اعضا، اختلافات ناشی از آن را به نحو دوستانه حل و فصل نمایند.^{۳۷} با این حال، موافقت‌نامه مذکور به بیان همین کلیت اکتفاء کرد و تنظیم فرایند دقیق رسیدگی، به پروتکل الحاقی به همین موافقت‌نامه که در سال ۲۰۰۴ به امضای اعضا رسید، واگذار گردید.

در سال ۲۰۰۷ و با تصویب منشور آ.سه.آن.، نظام فراگیری در خصوص حل و فصل اختلافات در این سازمان پیش‌بینی شد که در سال ۲۰۱۰ با تصویب پروتکلی در این رابطه،

34. Declaration on the Zone of Peace, Freedom and Neutrality of 1971.

۳۵. نک: بند سوم اعلامیه منطقه صلح، آزادی و بی‌طرفی، ۱۹۷۱.

۳۶. نک: ماده ۱ معاهده مودت و همکاری در منطقه جنوب شرق آسیا.

۳۷. نک: ماده ۹ موافقت‌نامه بهبود همکاری اقتصادی آ.سه.آن.

تکمیل گردید. موافقت‌نامه جامع سرمایه‌گذاری آ.سه.آن. نیز دربردارنده مفاد خاصی به منظور حل و فصل اختلافات کشور سرمایه‌پذیر و سرمایه‌گذاران خارجی است. باید توجه داشت که به موجب مکانیسم‌های فوق که هر یک ذیلاً مورد بررسی قرار خواهند گرفت، انواع اختلافات اعضاء از یکدیگر تفکیک شده و بنا به نوع اختلاف (سیاسی، تجاری و سرمایه‌گذاری)، سند حقوقی جداگانه‌ای قابلیت اعمال خواهد داشت. به نظر می‌رسد علی‌رغم تقدّم زمانی برخی موافقت‌نامه‌های دیگر، با توجه به مرجعیت منشور آ.سه.آن. به عنوان سند مؤسس، مناسب‌تر آن است که مفاد این منشور نخست بررسی گردد.

۳-۱- منشور آ.سه.آن. (۲۰۰۷) و پروتکل الحاقی در خصوص روش‌های حل و فصل اختلافات (۲۰۱۰)

فصل هشتم منشور آ.سه.آن. نقشی مرکزی در تنظیم ساختار کلی مکانیسم‌های حل و فصل اختلافات در این سازمان داراست؛ بدین معنا که جایگاه و گستره اعمال مکانیسم‌های قبلی مورد توافق در سازمان را مشخص می‌کند و خود، ترتیبی تازه نیز در این خصوص مقرر می‌دارد.

از نظر صلاحیت موضوعی، کلیه اختلافات ناشی از تفسیر و اجرای منشور و به طور کلی هر یک از موافقت‌نامه‌های آ.سه.آن.، به موجب مقررات فصل هشتم منشور قابلیت رسیدگی دارند. با این حال، چنانچه اختلاف ناشی از موافقت‌نامه‌ای باشد که خود مقررات خاصی را به حل و فصل اختلافات اختصاص داده است، اختلاف مذکور باید از طریق روش‌ها و فرایندهای مقرر در همان موافقت‌نامه یا سند مورد رسیدگی قرار گیرد.^{۳۸} مصداق بارز این امر، موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. در خصوص سرمایه‌گذاری است که خود حاوی ترتیبات خاصی به منظور حل و فصل اختلافات ناشی از آن است. در مقابل چنانچه در یک موافقت‌نامه، روش ویژه‌ای پیش‌بینی نشده باشد، اختلافات ناشی از آن را می‌توان به استناد منشور آ.سه.آن. مورد رسیدگی قرار داد. افزون بر این باید توجه داشت بجز در مواردی که خلاف آن تصریح شده است، رسیدگی به اختلافات ناظر به تفسیر یا اجرای موافقت‌نامه‌های اقتصادی و تجاری آ.سه.آن.^{۳۹}، باید

۳۸. نک: بند ۱، ماده ۲۴ منشور آ.سه.آن.

۳۹. از جمله موافقت‌نامه آ.سه.آن. در خصوص تجارت کالا و موافقت‌نامه چهارچوب آ.سه.آن. در خصوص تجارت

مطابق با مفاد «پروتکل آ.سه.آن. درخصوص روش بهبود یافته حل و فصل اختلافات (۲۰۰۴)» انجام گیرد.^{۴۰}

به موجب مقررات منشور آ.سه.آن. اعضاء موظفاند به عنوان اصل کلی، تمامی اختلافات خود را به نحو صلح آمیز، در زمان بندی مشخص و از طریق گفت و گو، مشورت و مذاکره حل و فصل نمایند. طرفین اختلاف همچنین می توانند در هر زمان، به مساعی جمیله، مصالحه و میانجی گری به منظور حل و فصل آن رجوع نمایند و یا از دبیرکل آ.سه.آن. بخواهند طرق مذکور را در اختیار آنها قرار دهد.^{۴۱} به علاوه، منشور برای حل و فصل اختلافات ناشی از تفسیر یا اجرای مفاد خود و آن دسته اختلافاتی که از قبل چهارچوب مشخصی برای رسیدگی به آنها در آ.سه.آن. پیش بینی نشده است، اعضاء را موظف به تمهید فرایندهای مشخصی بدین منظور، از جمله داوری، می نماید.^{۴۲} در سال ۲۰۱۰ و به همین استناد، پروتکل الحاقی مفصلی درخصوص روش های حل و فصل اختلافات در آ.سه.آن. تصویب شد که به موجب آن، طرفین اختلاف در صورت عدم دستیابی به راه حلی مشترک از طرق غیرقضایی، می توانند به داوری رجوع نمایند.^{۴۳} طرفین با طی فرایند داوری، ملزم اند مفاد آرای مربوطه را به طور کامل و بی قید و شرط اجرا نمایند و گزارشی کتبی از روند اجرای آراء در اختیار دبیرکل سازمان قرار دهند.^{۴۴}

چنانچه ظرف مدت ۱۵ الی ۳۰ روز از تاریخ درخواست کشور متقاضی، طرفین نتوانند درخصوص تشکیل هیئت داوری به توافق برسند، کشور مزبور می تواند اختلاف را به شورای هماهنگی آ.سه.آن. ارجاع دهد. در این صورت، موضوع توسط شورای هماهنگی بررسی شده و توصیه های لازم به طرفین درخصوص حل و فصل اختلاف انجام می شود. چنانچه شورای هماهنگی نیز نتواند طرفین را به حل اختلاف خود رهنمون شود، سرانجام موضوع در اجرای ماده ۲۶ منشور^{۴۵}، به کنفرانس سران کشورهای عضو به منظور تصمیم گیری نهایی ارجاع

۴۰. نک: بند ۳، ماده ۲۴ منشور آ.سه.آن.

۴۱. نک: پیشین، مواد ۲۲ و ۲۳.

۴۲. نک: پیشین، ماده ۲۵.

۴۳. نک: مواد ۵ الی ۸ پروتکل ۲۰۱۰.

۴۴. نک: پیشین، ماده ۱۶.

۴۵. ماده ۲۶ منشور مقرر می دارد: «در مواقعی که اختلاف لاینحل باقی بماند، پس از اعمال مفاد این منشور،

موضوع بایستی برای حل و فصل به کنفرانس سران آ.سه.آن. ارجاع شود.»

خواهد شد.^{۴۶} به علاوه، نه تنها چنین اختلافاتی را می‌توان به کنفرانس سران ارجاع داد، بلکه مسائل مربوط به عدم اجرای آراء و تصمیمات صادره به موجب پروتکل را نیز می‌توان به تصمیم‌گیری این نهاد سپرد.^{۴۷}

لازم به یادآوری است که پروتکل مذکور پس از تصویب هر ده عضو سازمان اجرایی خواهد شد و باتوجه به آنکه تاکنون تنها پنج کشور مبادرت به تصویب آن نموده‌اند، هنوز لازم‌الاجرا نیست.^{۴۸}

۳-۲- معاهده مودت و همکاری در منطقه جنوب شرق آسیا (۱۹۷۶)^{۴۹}

معاهده مودت و همکاری در منطقه جنوب شرق آسیا، یکی از نخستین اسناد حقوقی لازم‌الاجرا میان اعضای آ.سه.آن. به‌شمار می‌رود. از نظر صلاحیت موضوعی، معاهده مودت و همکاری درخصوص اختلافاتی قابلیت اعمال دارد که ناظر به تفسیر یا اجرای هیچ‌یک از اسناد و موافقت‌نامه‌های آ.سه.آن. نیست، اما در روابط میان اعضای این سازمان بروز نموده است.^{۵۰}

به موجب این معاهده، اعضاء موظف‌اند اختلافات خود را از طریق مذاکرات دوستانه و همراه با حسن نیت حل و فصل کنند و از به‌کار بستن زور یا تهدید به آن در روابط یکدیگر خودداری نمایند.^{۵۱} آنچه در این معاهده مورد تأکید قرار گرفته است، درواقع، اصول منشور ملل متحد درخصوص عدم مداخله و به‌کار بستن زور در روابط بین‌المللی است؛ چنان‌که حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات و عدم به‌کارگیری زور را از جمله اصول بنیادین حاکم بر مراودات طرفین برمی‌شمارد.^{۵۲}

۴۶. نک: بند ۴، ماده ۹ پروتکل ۲۰۱۰.

47. Rule 4 of the Rules for Reference of Non-Compliance to the ASEAN Summit of 2012. (Annex 6 of the ACDSM), see also, Report of the Seminar on “DSM of ASEAN and Rules on Submitting Non-Compliances Disputes to the ASEAN Summit,” (Thailand: Miracle Grand Convention Hotel, Hosted by ASEAN Department, Ministry of Foreign Affairs, 24 January 2012).

48. “ASEAN Legal Instruments, Instruments of Ratification,” Accessed October 18, 2016, <http://agreement.asean.org/agreement/detail/42.html>.

49. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia of 1976 (TAC).

۵۰. نک: بند ۲، ماده ۲۴ منشور.

۵۱. نک: ماده ۱۳ معاهده مودت و همکاری.

۵۲. نک: پیشین، بند چهارم ماده ۲.

چنانچه طرفین متعاقب مذاکرات فوق به راه‌حلی دست نیابند، می‌توانند موضوع را در صورت توافق خود^{۵۳} به شورای عالی^{۵۴} ارجاع دهند. شورای عالی نهادی دائمی است که به موجب همین معاهده و به منظور حل و فصل اختلافات طرفین پیش‌بینی شده است. شورای مذکور که متشکل از نمایندگان اعضاء در سطح وزارت است^{۵۵}، با بررسی مسئله متنازع‌فیه، مبادرت به پیشنهاد طرق حل اختلاف، از جمله مساعی جمیله، میانجی‌گری، تشکیل کمیته حقیقت‌یاب و یا مصالحه به طرفین می‌نماید تا اختلاف خود را از طریق یکی از روش‌های مذکور حل و فصل نمایند. شورای عالی همچنین ممکن است مساعی جمیله خود را به طرفین پیشنهاد دهد.

تفصیل فرایند رسیدگی به موجب این معاهده، در سندی مجزاً تحت عنوان آیین دادرسی شورای عالی معاهده مودت و همکاری در جنوب شرق آسیا^{۵۶}، پیش‌بینی شده است که در سال ۲۰۰۱ مورد موافقت اعضاء قرار گرفت.

با این همه شایان ذکر است که نظام حل و فصل اختلافات مندرج در این معاهده، از صلاحیت اختصاصی بهره نمی‌برد و به تصریح خود معاهده، طرفین می‌توانند اختلافات خود را به هر مرجع صالح دیگری، به شرط صلح‌آمیز بودن فرایند و نتیجه آن، ارجاع دهند.^{۵۷}

۳-۳- پروتکل آ.سه.آن. در خصوص روش بهبود یافته حل و فصل اختلافات (۲۰۰۴)^{۵۸}

این پروتکل که در سال ۲۰۰۴ میلادی و در ویتنام به امضاء رسید، فرایندهای حل و فصل اختلافات ناشی از موافقت‌نامه مرجع خود، «موافقت‌نامه بهبود همکاری اقتصادی آ.سه.آن»^{۵۹} را مقرر می‌دارد. موافقت‌نامه مذکور در ژانویه ۱۹۹۲ میلادی به امضای اعضاء رسید و مبنای همکاری منطقه‌ای آنها در زمینه‌های تجاری، مالی، بانکی، صنعتی، معادن، انرژی، غذایی، کشاورزی، حمل‌ونقل و ارتباطات محسوب می‌شود.^{۶۰} افزون‌براین، هرگونه اختلاف ناشی از

۵۳. نک: ماده ۱۶ معاهده مودت و همکاری.

54. High Council.

۵۵. نک: پیشین، ماده ۱۴.

56. Rules of Procedure of the High Council of the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia of 2001.

۵۷. نک: ماده ۱۷ معاهده مودت و همکاری.

58. ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism of 2004 (EDSM).

59. Protocol to Amend the Framework Agreement on Enhancing ASEAN Economic Cooperation.

۶۰. نک: ماده ۲ موافقت‌نامه بهبود همکاری اقتصادی آ.سه.آن.

آن دسته موافقت‌نامه‌های اقتصادی آ.سه.آن. را نیز که در ضمیمه شماره یک پروتکل تحت عنوان «موافقت‌نامه‌های تحت پوشش»^{۶۱} لیست شده‌اند، می‌توان با استفاده از فرایندهای حل و فصل مذکور در این پروتکل مورد رسیدگی قرار داد.^{۶۲} با این حال، چنانچه در هر یک از موافقت‌نامه‌های مذکور، قواعد ویژه یا اضافی در خصوص حل و فصل اختلافات ذکر شده باشد، قواعد اخیر بر مفاد پروتکل ارجحیت خواهد داشت.^{۶۳}

مشابه با روند رسیدگی به اختلافات در سازمان جهانی تجارت که توسط رکن حل و فصل اختلافات^{۶۴} اداره می‌شود، «نشست مقامات ارشد اقتصادی»^{۶۵} نهاد سازمانی است که به منظور پیشبرد و هدایت فرایند رسیدگی به اختلافات در آ.سه.آن. پیش‌بینی شده است.

پروتکل ۲۰۰۴، شباهت‌های ساختاری و گسترده‌ای با تفاهم‌نامه سازمان جهانی تجارت در خصوص قواعد و رویه‌های حاکم بر حل و فصل اختلافات^{۶۶} داراست تا حدی که می‌توان آن را مدلی از تفاهم‌نامه مذکور دانست. مواردی نظیر مرحله اجباری مذاکره و مشورت^{۶۷}، تشکیل خودکار هیئت رسیدگی در صورت ناموفق بودن مذاکرات^{۶۸}، امکان مصالحه طرفین اختلاف در هر یک از مراحل رسیدگی^{۶۹}، پیش‌بینی زمان‌بندی‌های مشخص به منظور جلوگیری از به تأخیر افتادن روند رسیدگی^{۷۰}، تصویب عملاً خودکار گزارش هیئت رسیدگی از طریق اجماع منفی^{۷۱}، امکان رسیدگی تجدیدنظر^{۷۲}، نظارت بر چگونگی اجرای احکام و امکان اعمال

61. Covered Agreements.

۶۲ نک: بند ۱، ماده ۱ پروتکل ۲۰۰۴.
۶۳ نک: پیشین، بند ۲، ماده ۱.
۶۴ Dispute Settlement Body (DSB) که همان شورای عمومی سازمان است و به موجب تفاهم‌نامه حل و فصل اختلافات، تشکیل جلسه می‌دهد.

65. Senior Economic Officials' Meeting (SEOM).

66. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, Marrakech, 15 April 1994.

۶۷ نک: بند ۱ و ۲ ماده ۳ پروتکل ۲۰۰۴.
۶۸ نک: پیشین، ماده ۵.
۶۹ نک: پیشین، بند ۱ ماده ۴.
۷۰. به موجب ماده ۱۸ پروتکل ۲۰۰۴، کل فرایند رسیدگی علی‌القاعده نمی‌تواند بیش از ۴۴۵ روز به طول بینجامد.

۷۱. به موجب این ویژگی که به عنوان اجماع معکوس نیز شناخته می‌شود، به منظور جلوگیری از تشکیل هیئت رسیدگی، یا ممانعت از تصویب و اجرای آراء و احکام صادره، تمامی اعضاء، من جمله طرف پیروز در دعوا بایستی با

اقدامات متقابل و الغای امتیازات علیه کشور خاطی^{۷۳} را می‌توان از مهم‌ترین شباهت‌های مذکور دانست. با این همه لازم به ذکر است که صلاحیت اختصاصی و اجباری تفاهم‌نامه حل‌وفصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت، تفاوت ماهوی و بسیار مهمی میان این سند حقوقی و پروتکل ۲۰۰۴ ایجاد نموده است.^{۷۴} پروتکل ۲۰۰۴ آ.سه.آن. با همه شباهت خود به تفاهم‌نامه سازمان جهانی تجارت، از صلاحیت اجباری و اختصاصی مذکور بهره‌مند نیست و به اعضاء اجازه می‌دهد که اختلافات خود را در هر مرجع صالح دیگری مطرح نمایند.^{۷۵}

چنان‌که اشاره شد، نخستین مرحله رسیدگی به موجب پروتکل ۲۰۰۴ آ.سه.آن، تقاضای مشورت است. کشوری که تقاضا خطاب به وی انجام شده است، موظف است ظرف ده روز از تاریخ دریافت به آن پاسخ دهد و طی نهایتاً سی روز وارد مذاکره با کشور درخواست‌کننده شود. چنانچه طرفین نتوانند اختلاف خود را ظرف شصت روز از تاریخ دریافت تقاضای مشورت به نحوی از انحاء حل‌وفصل نمایند، موضوع می‌تواند به اطلاع نشست مقامات برسد تا مبادرت به تشکیل هیئت رسیدگی نماید. نشست مقامات موظف است هیئت مذکور را با رعایت دستور کار جلسات خود، بلافاصله تشکیل دهد. کارکرد اصلی این هیئت، ارزیابی بی‌طرفانه مسئله مورد تنازع بر اساس وقایع پرونده و قابلیت اعمال موافقت‌نامه‌های آ.سه.آن. و

نتیجه رسیدگی مخالفت‌کننده؛ امری که بسیار بعید به نظر می‌رسد و نظام رسیدگی به دعاوی در سازمان جهانی تجارت و پروتکل ۲۰۰۴ آ.سه.آن. را عملاً به نظامی خودکار و غیرقابل توقف مبدل ساخته است.

۷۲. نک: ماده ۱۲ پروتکل ۲۰۰۴.

۷۳. نک: پیشین، ماده ۱۶.

۷۴. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های مکانیسم حل‌وفصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت، اجباری بودن صلاحیت و مراحل و رویه‌های آن در رسیدگی به اختلافات اعضاء در خصوص موافقت‌نامه‌های تجاری چندجانبه است. به تصریح ماده ۲۳ تفاهم‌نامه حل‌وفصل اختلافات سازمان:

«۱- هنگامی که اعضاء درصدد جبران نقض تعهدات یا سایر موارد از میان رفتن یا صدمه به منافع پیش‌بینی شده در موافقت‌نامه‌های تحت پوشش یا رفع مانعی فراراه دستیابی به هر یک از اهداف موافقت‌نامه‌های تحت پوشش برمی‌آیند، باید به قواعد و رویه‌های این تفاهم‌نامه متوسل شوند و از آنها تبعیت نمایند؛ و

۲- هیچ تصمیمی دایر بر اینکه نقضی رخ داده، منافی از میان رفته یا صدمه دیده یا دستیابی به هر یک از اهداف موافقت‌نامه‌های تحت پوشش یا مانع روبه‌رو شده است، اتخاذ نخواهد شد مگر با توسل به رویه‌های حل اختلاف مطابق با قواعد و رویه‌های این تفاهم‌نامه.

بنابراین، اعضاء نه تنها نمی‌توانند در روابط تجاری خود با دیگر اعضاء به اقدامات یک‌جانبه متوسل شوند، بلکه ملزم‌اند اختلافات خود را تنها از طریق مکانیسم همین سازمان حل‌وفصل نمایند.»

۷۵. نک: بند ۳، ماده ۱ پروتکل ۲۰۰۴.

صدور توصیه‌های مقتضی است.^{۷۶} هیئت موظف است یافته‌های خود را ظرف شصت روز پس از تشکیل، به صورت کتبی به نشست مقامات ابلاغ کند.^{۷۷} نشست مزبور نیز متعاقباً موظف است گزارش هیئت را ظرف مدت سی روز از تاریخ دریافت، تصویب کند، مگر آنکه یکی از طرفین، نشست را از تصمیم خود درخصوص تجدیدنظرخواهی، به طور رسمی آگاه کند. در این صورت، گزارش هیئت تا پایان رسیدگی تجدیدنظر مورد رسیدگی و تصویب قرار نخواهد گرفت.^{۷۸}

مرجع تجدیدنظرخواهی از آرای هیئت بدوی، رکن تجدیدنظرخواهی^{۷۹} هفت نفره‌ای است که توسط وزرای اقتصادی آ.سه.آن. تشکیل می‌شود.^{۸۰} رسیدگی توسط رکن مذکور علاوه بر محرمانه بودن، محدود به موارد حکمی و قانونی است و موارد موضوعی را شامل نمی‌شود.^{۸۱} رسیدگی تجدیدنظر، به عنوان قاعده نباید از شصت روز تجاوز کند، اما ممکن است به موجب ابلاغ کتبی به نشست مقامات، مدت مذکور افزایش یابد. این مدت در هر حال نمی‌تواند بیش از نود روز باشد.^{۸۲} پس از پایان رسیدگی، رکن تجدیدنظر می‌تواند، حسب مورد، نتیجه و یا استدلال حقوقی رأی هیئت رسیدگی را ابرام یا نقض کند و یا آن را به هر نحو دیگر تغییر دهد.^{۸۳}

گزارش رکن تجدیدنظر بایستی ظرف سی روز، به نحو بی‌قید و شرط توسط نشست مقامات تصویب گردد.^{۸۴} به موجب تصویب، گزارش مذکور، نهایی و برای طرفین لازم‌الاجرا خواهد بود.^{۸۵}

چنان‌که پیشتر گفته شد، نظارت بر چگونگی اجرای پروتکل ۲۰۰۴ و روند رسیدگی، برعهده نشست مقامات ارشد اقتصادی آ.سه.آن. قرار دارد. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های این کارکرد، نظارت بر اجرای گزارش‌های مصوب و توصیه‌های صادره است. به استناد بند نخست

۷۶. نک: پیشین، ماده ۷.

۷۷. نک: پیشین، بند ۲ ماده ۸.

۷۸. نک: پیشین، بند ۱ ماده ۹.

79. Appellate Body.

۸۰. نک: پیشین، بند ۱ ماده ۱۲.

۸۱. نک: پیشین، بندهای ۶ و ۹ ماده ۱۲.

۸۲. نک: پیشین، بند ۵ ماده ۱۲.

۸۳. نک: پیشین، بند ۱۲ ماده ۱۲.

۸۴. نک: پیشین، بند ۱۳ ماده ۱۲.

۸۵. نک: پیشین، بند ۱۲ ماده ۱۲.

ماده ۱۵ پروتکل: «از آنجا که متابعت فوری از توصیه‌های هیئت رسیدگی و رکن تجدیدنظر که مورد تصویب نشست مقامات ارشد اقتصادی قرار گرفته است، برای حل و فصل مؤثر اختلافات ضروری است، طرفین اختلاف موظف‌اند از توصیه‌های مذکور، ظرف شست روز از تصویب گزارش توسط نشست مقامات متابعت نمایند، مگر آنکه طرفین بر مدت زمان طولانی‌تری توافق نمایند.» به موجب بند چهارم همین ماده: «هر یک از طرفین اختلاف که عهده‌دار اجرای توصیه‌های مصوب است، وظیفه دارد وضعیت اجرای توصیه‌های هیئت رسیدگی یا رکن تجدیدنظر را به صورت مکتوب به نشست مقامات ارشد اقتصادی گزارش دهد.» در ادامه ماده و به استناد بند ششم آن، از یک سو خود نشست مقامات وظیفه دارد که اجرای توصیه‌های هیئت رسیدگی و رکن تجدیدنظر را تحت نظارت قرار دهد و از سوی دیگر، هر یک از اعضاء می‌تواند مسئله اجرای توصیه‌ها را متعاقب تصویب آنها، در نشست مقامات مطرح سازد تا نشست مذکور آن را مورد بررسی قرار دهد.

چنانچه طرف مغلوب اختلاف نتواند توصیه‌های مصوب نشست مقامات را ظرف مدت شصت روز یا در موعد مورد توافق طرفین به اجرا درآورد، یا از اجرای آنها خودداری نماید، طرف پیروز دعوا می‌تواند به‌عنوان آخرین راه‌حل از نشست مقامات بخواهد تا اعمال اقدامات متقابل (در غالب لغو امتیازات) را علیه طرف مقابل اجازه دهد. باتوجه به عبارت ماده ۱۵ پروتکل ۲۰۰۴، به نظر می‌رسد که به مانند تفاهم‌نامه حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت، پرداخت غرامت پولی در آ.سه. آن. نیز امکان‌پذیر نیست.^{۸۶}

دبیرخانه آ.سه. آن. علاوه بر انجام هماهنگی‌های لازم برای برگزاری نشست‌ها و کنفرانس‌های سازمانی این اتحادیه، به موجب پروتکل ۲۰۰۴ موظف است به هیئت‌های رسیدگی و رکن تجدیدنظر در خصوص مسائل حقوقی و فنی یاری دهد و در نظارت بر چگونگی اجرای توصیه‌های مصوب به نشست مقامات ارشد اقتصادی کمک کند.^{۸۷}

یکی از نوآوری‌های پروتکل ۲۰۰۴ آ.سه. آن. در قیاس با نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت، تأسیس صندوقی است که جدای از بودجه معمول دبیرخانه، هزینه‌های مرتبط با اجرای پروتکل بایستی از محل آن پرداخت شوند و همه اعضاء موظف‌اند به‌طور یکسان در تأمین مالی آن مشارکت نمایند. با این حال، تنها هزینه‌های مربوط به تشکیل

86. Jumoke Oduwole, "WTO Dispute Settlement Understanding Remedies Reform: An African Perspective," (January 2012), 8-14. Accessed on October 02, 2016, Electronic Copy Available at: <http://ssrn.com/abstract=2119857>.

۸۷. نک: ماده ۱۹ پروتکل ۲۰۰۴.

هیئت‌های رسیدگی، رکن تجدیدنظر و سایر هزینه‌های اداری و اجرایی دبیرخانه توسط صندوق پوشش داده می‌شود و هزینه‌های طرفین اختلاف (از جمله هزینه‌های دادرسی) بر عهده خود آنها خواهد بود.^{۸۸}

این پروتکل بر کلیه موافقت‌نامه‌های اقتصادی آ.سه.آن. از جمله موافقت‌نامه جامع سرمایه‌گذاری این سازمان اعمال می‌شود. با این حال، حل و فصل اختلافات مربوط به سرمایه‌گذاری میان کشور سرمایه‌پذیر و سرمایه‌گذار خارجی، تابع رویه ویژه‌ای است که در موافقت‌نامه مذکور پیش‌بینی شده است و پروتکل تنها در خصوص اختلافات ناشی از اجرا و اعمال این موافقت‌نامه میان خود کشورهای عضو قابلیت اعمال دارد.^{۸۹}

۳-۴- موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. در خصوص سرمایه‌گذاری

نظام کنونی سرمایه‌گذاری درون منطقه‌ای آ.سه.آن. حاصل سه موافقت‌نامه اصلی است^{۹۰} که طی زمان، ساختارهای حقوقی لازم برای تسهیل و حمایت از سرمایه‌گذاری را در این منطقه فراهم نموده‌اند. موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. در خصوص سرمایه‌گذاری، مهم‌ترین سند حقوقی در این زمینه است. اعضای آ.سه.آن. با توافق بر این موافقت‌نامه، تعهد نموده‌اند که رژیم سرمایه‌گذاری خود را آزادسازی نمایند و با سرمایه‌گذاران مختلف از دیگر کشورهای عضو در بخش‌های صنعتی، کشاورزی، شیلات، معادن و خدمات، در خصوص پذیرش، به‌کارگیری و خروج سرمایه خود (با قید استثنائاتی محدود در خصوص تراز تجاری و ثبات مالی کشور سرمایه‌پذیر)، بر مبنای اصل رفتار ملی برخورد کنند. البته در این موافقت‌نامه نیز از الگوی جداول تعهدات و تعهد به کاهش و حذف تدریجی موانع قانونی استفاده شده است.^{۹۱} به موجب موافقت‌نامه مزبور، اعضاء همچنین متعهد شده‌اند که از سرمایه‌گذاران دیگر کشورهای عضو

۸۸. نک: پیشین، ماده ۱۷.

۸۹. نک: ماده ۲۷ موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. در خصوص سرمایه‌گذاری.

۹۰. موافقت‌نامه آ.سه.آن. در خصوص تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری (ASEAN IGA) مورخ ۱۹۸۷؛ موافقت‌نامه چهارچوب در خصوص منطقه سرمایه‌گذاری آ.سه.آن. (AIA Agreement) و سرانجام، موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. در خصوص سرمایه‌گذاری (ACIA) مورخ ۲۰۰۹ میلادی.

91. Kraichitti, op.cit. 1-18.

اتحادیه در مقابل مصادره، ملی‌سازی و دیگر اقداماتی که آثار مشابه به دنبال دارد، حمایت کنند و بدون پرداخت غرامت فوری، کافی و مؤثر^{۹۲}، مبادرت به چنین اقداماتی علیه آنها نمایند.

بخش دوم آن موافقت‌نامه جامع سرمایه‌گذاری آ.سه.آن. به حل و فصل اختلافات اختصاص یافته است. به موجب مقررات این بخش، سرمایه‌گذاران کشورهای عضو در قلمرو دیگر اعضا می‌توانند در خصوص ضرر و زیان‌های وارده علیه سرمایه‌گذاری خود که ناشی از نقض تعهدات مندرج در موافقت‌نامه باشد، علیه کشور عضو سرمایه‌پذیر اقامه دعوا کنند. البته بایستی توجه داشت که نقض هر تعهدی که در موافقت‌نامه قید شده و منجر به ورود ضرر و زیان به سرمایه‌گذار می‌شود، نمی‌تواند گزینه داوری را در اختیار سرمایه‌گذار قرار دهد. بدین معنا که آن دسته از تعهداتی که سرمایه‌گذار می‌تواند در نتیجه نقض آنها و متعاقباً ایراد خسارت به وی در نتیجه نقض مذکور به داوری علیه کشور سرمایه‌پذیر رجوع کند، در خود موافقت‌نامه احصاء شده‌اند:^{۹۳} تعهدات ناظر به اصل رفتار ملی (ماده ۵)، عدم دخالت مؤثر در مناصب ارشد مدیریتی سرمایه‌گذار (ماده ۸)، حمایت و رفتار منصفانه با سرمایه‌گذار (ماده ۱۱)، پرداخت غرامت در موارد ناآرامی داخلی (ماده ۱۲)، انتقال سرمایه (ماده ۱۳) و مصادره (ماده ۱۴) به موجب ماده ۳۲ موافقت‌نامه، موارد انحصاری در این خصوص تلقی می‌شوند.

این مکانیسم حل و فصل اختلاف نیز با مراحل مشورت و مذاکره آغاز می‌شود و طرفین موظف‌اند موضوع را ابتدائاً از این طرق حل و فصل نمایند.^{۹۴} با این حال، چنانچه طرفین نتوانند ظرف مدت ۱۸۰ روز از دریافت درخواست مشورت در مورد مسئله مطروح به توافق برسند، سرمایه‌گذار قادر خواهد بود اختلاف را به انتخاب خود، به یکی از موارد ذیل ارجاع دهد:^{۹۵}

۱. دادگاه‌ها یا محاکم اداری کشور طرف اختلاف، به شرط آنکه دادگاه‌ها یا محاکم مزبور صالح به رسیدگی به چنین اختلافی باشند؛ یا

۹۲. این نکته جالب توجه است که علی‌رغم آنکه تقریباً همه اعضای آ.سه.آن. از کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شوند، برخلاف دیگر کشورهای در حال توسعه که همواره بر پرداخت مناسب غرامت تأکید دارند، استاندارد غرامت کامل در موافقت‌نامه مذکور پذیرفته شده است.

۹۳. نک: بند الف ماده ۳۲ موافقت‌نامه جامع سرمایه‌گذاری.

۹۴. نک: پیشین، ماده ۳۱.

۹۵. نک: پیشین، ماده ۳۳.

۲. داوری به موجب قواعد داوری مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری (ایکسید)، مشروط بر آنکه کشور سرمایه‌پذیر و دولت متبوع سرمایه‌گذار، هر دو عضو کنوانسیون ایکسید باشند؛ یا
۳. داوری به موجب قواعد تسهیلات اضافی ایکسید، مشروط بر آنکه یک طرف (کشور سرمایه‌پذیر یا دولت متبوع سرمایه‌گذار) عضو کنوانسیون ایکسید باشند؛ یا
۴. داوری موردی به موجب قواعد داوری آنسیتال؛ یا
۵. داوری در مرکز داوری منطقه‌ای کوالالامپور یا هر یک از دیگر مراکز داوری در منطقه آ.سه.آن.؛ یا
۶. داوری در هر مرکز داوری دیگر.

باید دانست به جز دادگاه‌ها و محاکم اداری کشور طرف اختلاف، رجوع به سایر شیوه‌های فوق (که همگی داوری هستند) موکول به رعایت شروطی شده است. نخست آنکه دعاوی سرمایه‌گذاری به موجب موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. ممکن است مشمول مرور زمان شوند. ارجاع دعاوی سرمایه‌گذاری به داوری، بایستی ظرف سه سال از تاریخ اطلاع سرمایه‌گذار از نقض تعهدات مندرج در موافقت‌نامه^{۹۶} توسط کشور سرمایه‌پذیر و ورود زیان در نتیجه نقض مذکور، صورت پذیرد.^{۹۷} چنانچه سرمایه‌گذار عملاً از وقوع نقض آگاهی نیافته باشد، اما به طور معقول بایستی از این امر آگاه می‌بوده است^{۹۸} دعوا در صورت گذشت مدت زمان مزبور مشمول مرور زمان خواهد بود؛ دوم، سرمایه‌گذار موظف است نود روز قبل از ارجاع به داوری، کشور سرمایه‌پذیر را از قصد خود در خصوص ارجاع اختلاف از طریق اخطاریه کتبی آگاه نماید. شرح مختصر نقض تعهد و ورود زیان بایستی در اخطاریه مزبور قید گردد.^{۹۹} سرمایه‌گذار همچنین موظف است حق خود نسبت به اقامه یا ادامه هرگونه دعوا در خصوص نقض تعهدات مزبور را در دادگاه‌ها و یا محاکم اداری کشور سرمایه‌پذیر، کتباً اسقاط نماید.^{۱۰۰} با این همه اسقاط مذکور، درخواست صدور دستور موقت از دادگاه‌ها و یا محاکم اداری کشور سرمایه‌پذیر

۹۶. نک: بند نخست این بخش.

۹۷. نک: شق الف، بند ۱، ماده ۳۴ موافقت‌نامه جامع سرمایه‌گذاری.

98. Should reasonably have become aware.

۹۹. نک: پیشین، شق ب، بند ۱، ماده ۳۴.

۱۰۰. نک: پیشین، شق ج، بند ۱، ماده ۳۴.

را دربر نمی‌گیرد و سرمایه‌گذار می‌تواند به منظور حفظ حقوق و منافع خود، از مقامات مزبور درخواست صدور دستور موقت نماید و یا درخواست مزبور را پیگیری نماید.^{۱۰۱}

علی‌رغم شروط فوق، باید گفت که موافقت‌نامه جامع آ.سه.آن. درخصوص سرمایه‌گذاری، گزینه‌های متعددی را به منظور حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری در اختیار سرمایه‌گذار قرار می‌دهد. از طرف دیگر، شروط فوق در موافقت‌نامه احصاء شده‌اند و در صورت رعایت آنها، هیچ‌یک از اعضاء نمی‌توانند از شروع و ادامه فرایند رسیدگی به نحو یک‌جانبه جلوگیری نمایند. از طرف دیگر، اعضاء نمی‌توانند امکان ارجاع اختلافات سرمایه‌گذاری به داوری را موکول به رعایت مقررات و تشریفات قانونی داخلی خود نمایند. این امر، یکی از وجوه ممتاز نظام حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری در آ.سه.آن. به‌شمار می‌رود. در مقابل و برای مثال، علی‌رغم انعقاد بیش از پنجاه موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری میان دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها و درج شرط داوری در آنها، نظام حل و فصل اختلافات میان سرمایه‌گذاران خارجی و دولت ایران همچنان مبهم و ناکارآمد است. متن کلیه موافقت‌نامه‌های مذکور که به‌عنوان لایحه تقدیم مجلس شورای اسلامی شده و در قالب ماده‌واحد به تصویب رسیده است، شامل شروطی این‌چنین است: «ارجاع اختلافات موضوع مواد (۱۰) و (۱۱) این موافقت‌نامه به داوری توسط دولت جمهوری اسلامی ایران منوط به رعایت قوانین و مقررات مربوط است.»^{۱۰۲}، یا «رعایت اصل یکصد و سی و نهم (۱۳۹) قانون اساسی درخصوص ارجاع به داوری الزامی است.»^{۱۰۳} چنین نقص ساختاری - که بررسی تفصیلی آن هدف نوشتار حاضر نیست - کلیت نظام حل و فصل اختلافات به‌موجب موافقت‌نامه‌های سرمایه‌گذاری ایران را در موارد زیادی به طرح دعوا در محاکم داخلی تقلیل داده است. نکته جالب آنکه قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب سال ۱۳۸۰ نیز امکان ارجاع به داوری را، موکول به درج شرط آن در موافقت‌نامه حمایت از سرمایه‌گذاری ایران با کشور متبوع سرمایه‌گذاری خارجی می‌نماید^{۱۰۴} و موافقت‌نامه‌های مزبور، اجرای این

۱۰۱. نک: پیشین، بند ۲ ماده ۳۴.

۱۰۲. نک: قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال آلمان.

۱۰۳. نک: قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس.

۱۰۴. نک: ماده ۱۹ قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذار خارجی، مصوب ۱۳۸۰.

شرط را منوط به طی تشریفات داخلی می‌نمایند. کمتر سرمایه‌گذار آینده‌نگری سرمایه خود و تصمیم‌گیری درخصوص سرمایه خود را در خطر چنین تسلسل خطرناکی قرار خواهد داد.

نتیجه

چنان‌که در سطور فوق به تفصیل آمد، اعضای آ.سه.آن. حداکثر تلاش خود را به منظور تأمین ساختارهای شفاف، یکپارچه و منسجم حل‌وفصل اختلافات در این سازمان معمول داشته‌اند. با این حال، نکته جالب آن است که اعضای سازمان تاکنون تقریباً اختلافی را به مکانیسم‌های مزبور ارجاع نداده‌اند.^{۱۰۵} بررسی دلایل این امر، خارج از حیطه مطالعه مقاله حاضر است، با این همه اما پیش‌بینی چنین زیرساخت حقوقی می‌تواند در تأمین ثبات و انسجام آ.سه.آن. به هنگام بروز اختلاف میان اعضا، نقش مهمی ایفاء نماید.

دوباره یادآور می‌شویم که آ.سه.آن. در بحث حل‌وفصل اختلافات، با تفکیک انواع اختلافات، برای رسیدگی به هر کدام مبادرت به استفاده از مدل‌هایی نموده است که از پیش در سایر سازمان‌ها و یا ترتیبات بین‌المللی، به‌گونه‌ای موفق آزموده شده‌اند.

بهره‌گیری از همین رویکرد، می‌تواند زیرساخت‌هایی که چندین سال در سازمان همکاری اقتصادی (اکو) معطل مانده است را فراهم نماید. با توجه به نقش محوری کشورمان در این سازمان، مذاکره‌کنندگان و مسئولان دولتی ذی‌ربط می‌توانند با اتخاذ رویکرد مذکور، ابتکار عمل طراحی نظامی منسجم و کارآمد را در اکو به منظور حل‌وفصل اختلافات و نظارت بر اجرای تصمیمات در این سازمان به‌دست گیرند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذار خارجی، مصوب سال ۱۳۸۰، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال آلمان، مصوب سال ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی.
- قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس، مصوب سال ۱۳۸۰ مجلس شورای اسلامی.
- منشور آ.سه.آن.
- موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان دولت جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه.
- موافقت‌نامه تجاری سازمان همکاری اقتصادی (ا.کو).

ب) منابع انگلیسی

- “ASEAN Annual Report of 2015-2016.” Turning Vision into Reality for a Dynamic ASEAN Community, Jakarta: The ASEAN Secretariat, June 2016.
- “ASEAN Legal Instruments, Instruments of Ratification.” Accessed October 18, 2016. <http://agreement.asean.org/agreement/detail/42.html>.
- Agreement on Promotion and Protection of Investments, 15 December 1987.
- Amazou, AA., V. Raghavan. “The Legal Framework for Arbitration in Sri Lanka: Past and Present.” *Journal of International Arbitration* 17(6) (2000): 111-135.
- Amini, Mohammad Hossein. “ECO Statistical Report.” Directorate for Projects, Economic Research and Statistics: Economic Cooperation Organization, April 2015.
- Anh Tuan H. “ASEAN Dispute Management: Implications for Vietnam and an Expanded ASEAN.” *Contemporary Southeast Asia* 18 (1996): 61-80.
- ASEAN Comprehensive Investment Agreement, 26 February 2009.
- ASEAN CONCORD II (BALI CONCORD II), 16 October 2003.
- ASEAN Framework Agreement on Services, 15 December 1995.
- ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism, 29 November 2004.
- ASEAN Trade in Goods Agreement, 26 February 2009.
- Association of Southeast Asian Nations. “ASEAN Charter.” Accessed October 19, 2016. <http://asean.org/asean/asean-charter>.
- Association of Southeast Asian Nations. “ASEAN Member States.” Accessed October 19, 2016. <http://asean.org/asean/asean-member-states>.
- Canallero, Anthony M. *Mechanisms of Dispute Settlement: The ASEAN Experience*. Singapore: 1998.
- Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of an ASEAN Community by 2015, 13 January 2007.
- Charter of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN Charter), 20 November 2007.

Colletta, NJ, Teck TG, Kelles-Viitanen A, eds. *Social Cohesion and Conflict Prevention in Asia: Managing Diversity through Development*. Washington, DC: The World Bank, 2001.

Declaration on the ASEAN Economic Community Blueprint, 12 November 2007.

Declaration on the Zone of Peace, Freedom and Neutrality, 27 November 1971.

Eccleston, Bernard, Michael Dawson; Deborah J. McNamara, eds. *The Asia-Pacific Profile*. London: Routledge in Association with the Open University, 1998.

Framework Agreement on Enhancing ASEAN Economic Cooperation, 28 January 1992.

Framework Agreement on the ASEAN Investment Area, 07 October 1998.

Kraichitti, Krit. "Dispute Settlement Mechanisms for ASEAN Community: Experiences, Challenges and Way Forward." Paper Presented at the Workshop on Trade and Investment, ASEAN Law Association, 12th General Assembly, Manila, Republic of Philippines, 25-28 February 2015.

Oduwole, Jumoke. "WTO Dispute Settlement Understanding Remedies Reform: An African Perspective." (January 2012). Electronic Copy Available at: <http://ssrn.com/abstract=2119857>. (Accessed October 02, 2016).

Protocol Amending the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asian, 15 December 1987.

Protocol on Dispute Settlement Mechanism, 20 November 1996.

Protocol to Amend Agreement on Promotion and Protection of Investments, 12 September 1996.

Protocol to Amend the Framework Agreement on Enhancing ASEAN Economic Cooperation, 15 December 1995.

Protocol to the ASEAN Charter on Dispute Settlement Mechanisms, 08 April 2010.

Report of the Seminar on "DSM of ASEAN and Rules on Submitting Non-Compliance Disputes to the ASEAN Summit." Thailand: Miracle Grand Convention Hotel, Hosted by ASEAN Department, Ministry of Foreign Affairs, 24 January 2012.

Rules of Procedure of the High Council of the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, 31 July 2001.

Sucharitkul, S. "ASEAN Partnership and Cooperation with non-ASEAN Partners." *Singapore Journal of Legal Studies* 8 (1991): 562.

The ASEAN Declaration (Bangkok Declaration), 08 August 1967.

The General Agreement on Tariffs and Trade, 1947.

The General Agreement on Tariffs and Trade, 1995.

The General Agreement on Trade in Services, 1995.

Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asian, 24 February 1976.

Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, 1995.

Van den Bossche, Peter. *The Law and Policy of the World Trade Organization; Text, Cases and Materials*. New York: Cambridge University, 2005.

Van Grasstek, Craig. *The History and Future of the World Trade Organization*. Geneva: WTO Publications, 2013.

Wira Koesnadi, Joseph, Jerry Shalmon and Yunita Fransisca. "For a More Effective and Competitive ASEAN Dispute Settlement Mechanism." Paper Prepared for WTI/SECO Project, Jakarta, June 2014.

World Trade Organization. "Understanding the WTO: The Organization, Members and Observers." Accessed October 19, 2016. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm.

Zhu, Weidong. "The Dispute Settlement Mechanism of ASEAN Free Trade Area (AFTA) and Its Implications for SADC." Paper Presented for the First International Conference on Regional Integration and SADC Law held in Maputo, Mozambique, April 2008.

Journal of LEGAL RESEARCH

VOL. XVIII, No. 3

2019-3

- **International Criminal Tribunal Approach to Forced Marriage as Sexual Violence**
Dr. Ahmadreza Tohidi & Azadeh Dadashi
- **Renegotiation; Reflection of the Need to Maintain the Economic and Financial Equilibrium of Upstream Petroleum Contracts**
Dr. Mohammad Namdar Zangeneh & Dr. Seyyed Hossein Tabatabaei
- **Civil Liability of Natural Persons Resulting from Transmission of Contagious Diseases with Emphasis on British Law**
Dr. Alireza Rajabzadeh & Bahareh Shafiei
- **A Comparative Study of Abandoned Ship Ownership and Its Rules in the Maritime Law System of Iran, US, UK and France**
Seyyed Abbas Motevalli & Dr. Mahmoud Qayyumzadeh & Dr. Seyyed Morteza Naeimy
- **The Causes and the Uses of Non-Criminal Responses instead of Answering Criminal (Punishment) of the Penal Code, Adopted in 1392**
Dr. Ramin Alizadeh & Dr. Mohammad Ali Jahed
- **Prevention and Compensation Methods in Violation of Intellectual Property Rights (In Iranian Law and International Documents)**
Sakineh Dehghan
- **A Comparative Study of Foreign Participation in Commercial Companies of Free Zones**
Elham Meghraziasl
- **The Nature of Impossible Offence in Iran's Law with Respect to English Law**
Dr. Abolhasan Shakeri & Dr. Mahmoud Darvish Torabi
- **ASEAN Dispute Settlement Mechanisms; A Model for the Economic Cooperation Organization (ECO)**
Mohammad Reza Narimani Zamanabadi
- **Koyban as a Prosecutor in the Zoroastrian Law**
Aziz Nokandeh
- **Prevention of Victimization of Judiciary's Staff in Iran: Case Study of Broujerd City**
Dr. Javad Riahi & Dr. Esmail Sharifi & Azin Rouhani
- **International Commercial Words a Mistaken Equivalent Used in Farsi ITL Literature for "INCOTERMS"**
Seyyed Aziz Masoumi
- **Identifying and Preventing Opportunities for Organized Crime in the International Antiquities Market**
Author: Dr. Simon Mackenzie, Translator: Bahareh Ghanooon

S. D. I. L.
The S.D. Institute of Law
Research & Study